

СТРІЛЕЦЬ Карина Сергіївна,
курсант Військового інституту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Науковий керівник:

ВОРОБІЙОВА Ганна Юрївна,
доцент кафедри військової
журналістики Військового інституту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, кандидат
політичних наук

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало каталізатором безпрецедентних трансформацій у суспільній свідомості українців. Одним із найвиразніших проявів цих змін є масовий перехід громадян на українську мову в усіх сферах життя – від повсякденної комунікації до публічного дискурсу. Мова, яка в пострадянській період виконувала переважно етнокультурну функцію, за умов воєнної агресії перетворилася на потужний інструмент національної злагоди, символ спротиву та цивілізаційного самовизначення. Актуальність теми посилюється тим, що мовні процеси, які розгортаються в Україні під час війни, мають унікальний характер і потребують наукового осмислення для формування ефективної стратегії національного розвитку в поствоєнний період.

Мета цього дослідження полягає у комплексному аналізі ролі української мови як чинника формування та трансформації національної ідентичності в умовах російсько-української війни 2014–2026 років, з особливим акцентом на період після повномасштабного вторгнення. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання кількох взаємопов'язаних завдань. Необхідно простежити еволюцію ролі української мови в національній ідентичності від здобуття незалежності до сьогодні, виокремивши ключові етапи трансформації та критичні точки перелому. Важливо проаналізувати динаміку мовних практик українців у період цих років на основі соціологічних даних та наукових досліджень, що дозволить побачити не лише загальні тенденції, а й регіональну специфіку змін. Дослідження має дослідити вплив воєнної агресії на мовну поведінку громадян та розкрити механізми масового переходу на українську мову, зокрема психологічні, соціальні та політичні чинники цього процесу. Важливо проаналізувати роль мови як інструменту розмежування на категорії свій-чужий у воєнному та поствоєнному контексті, що має особливе значення для розуміння процесів внутрішньої консолідації суспільства.

Все базується на кількох взаємопов'язаних гіпотезах, що потребують перевірки. Перша стверджує, що повномасштабна війна спричинила якісну

трансформацію ролі української мови – від етнокультурного маркера до головного чинника громадянської ідентичності та національної єдності. Ця гіпотеза передбачає, що зміни мають не кількісний, а саме якісний характер, тобто змінилася сама природа функціонування мови в суспільстві. Друга полягає в тому, що масовий перехід на українську мову є не лише реакцією на зовнішню агресію, а свідомим актом національного самовизначення та цивілізаційного вибору. Це означає, що мовні зміни мають глибинний, а не ситуативний характер і відображають фундаментальну переоцінку громадянами своєї ідентичності. Третя стверджує, що мовна політика держави після 2014 року, підкріплена воєнним досвідом, стала ефективним інструментом консолідації суспільства без дискримінації національних меншин. Перевірка цієї гіпотези важлива для розуміння балансу між зміцненням позицій державної мови та збереженням прав меншин. Четверта передбачає, що українська мова набула статусу символічного маркера приналежності до української політичної нації, незалежно від етнічного походження чи регіональної ідентичності громадянина. Це означає перехід від етнічного до громадянського розуміння національної ідентичності, де мова виступає об'єднуючим, а не роз'єднуючим чинником. П'ята стверджує, що війна посилила об'єднавчу та розмежувальну функції мови, перетворивши її на критерій ідентифікації свій-чужий у суспільній свідомості, що має важливі наслідки для процесів соціальної когезії та можливих конфліктів.

Методологічно дослідження базується на об'єднаному підході, що поєднує методологічні інструменти соціології, соціальної психології, політології, лінгвістики та культурології. Такий підхід є необхідним, оскільки мовні процеси мають складну природу і не можуть бути об'єктивно осмислені в межах однієї дисципліни. Теоретичною основою виступають концепції конструктивізму в дослідженні націй та національної ідентичності, розроблені Бенедиктом Андерсоном, Ернестом Гелнером та Ентоні Смітом, які розглядають нації як уявлені спільноти, що формуються через спільні символи, наративи та практики. Важливе значення мають також теорії символічної політики та колективної пам'яті П'єра Бурдьє та Моріса Гальббакса, які дозволяють зрозуміти, як мова функціонує як символічний капітал та інструмент конструювання колективної ідентичності. Крім того, дослідження спирається на сучасні підходи до вивчення мовної політики в постколоніальних суспільствах, що особливо релевантні для розуміння української ситуації.

Емпірична база дослідження формується через використання різноманітних методів збору та аналізу даних. Вторинний аналіз соціологічних даних, зокрема опитувань Київського міжнародного інституту соціології, Центру Разумкова, Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва за період війни, дозволяє визначити динаміку мовних практик та ставлення громадян до української мови в часовій перспективі. Контент-аналіз медійного дискурсу використовується для дослідження репрезентації мовного питання в українських засобах масової інформації та соціальних мережах до та після повномасштабного вторгнення, що дає змогу побачити зміни в

публічному обговоренні мовної проблематики. Дискурс-аналіз офіційних документів, законодавчих актів та публічних заяв політичних лідерів щодо мовної політики розкриває офіційну позицію держави та її еволюцію під впливом воєнних обставин. Порівняльно-історичний метод застосовується для простеження еволюції ролі мови в національній ідентичності на різних етапах незалежності України, що дозволяє виявити довготривалі тенденції та розриви в цих процесах. Метод мовних реформ на території окремих регіонів, як традиційно російськомовних, так і україномовних, використовується для виявлення специфіки мовних трансформацій у різних частинах країни та розуміння факторів, що впливають на швидкість і глибину цих змін. Нарешті, глибинні інтерв'ю з експертами, зокрема соціологами, лінгвістами, політологами та активістами мовних рухів, застосовуються для отримання якісних даних про механізми мовних змін та інтерпретації кількісних показників.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснюється комплексний аналіз ролі української мови в трансформації національної ідентичності саме в умовах повномасштабної війни. Попередні дослідження фокусувалися переважно на періоді до 2022 року або розглядали мовне питання поза контекстом воєнної агресії, що обмежувало їхню пояснювальну силу щодо сучасних процесів. Дане дослідження пропонує концепцію мови як чинника воєнної мобілізації та національної консолідації, розширюючи традиційне розуміння функцій мови в суспільстві. Дослідження вносить вклад у розуміння того, як екзистенційна загроза існуванню нації впливає на мовну поведінку та ідентичність, що має значення не лише для українського, а й для ширшого контексту досліджень націоналізму та національної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квіт. 2019 № 2704-VIII. (дата звернення: 03.02.2026)
2. Про національні меншини в Україні: Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2826-IX. (дата звернення: 03.02.2026)
3. Кулик В. Language shift in time of war: The abandonment of Russian in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. 2024. Vol. 40, № 3. P. 159–174.
4. Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2025. URL: <https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identichnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya>.
5. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.). Центр Разумкова. 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>.

